

รายงานการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน

The Pattern Development of Community Integrated Knowledge Management

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร. พรทิพย์ อุดมสิน

รองศาสตราจารย์ ดร. ภาณี ต่างวิวัฒน์

นาย ศักดา ทวีศรี

นาง สุกัญญา อธิปอนันต์

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
ทุนอุดหนุนการวิจัยงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี 2551

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบัน การใช้ภูมิปัญญาในและนอก การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี (best practice) ปัญหา เจ็บใจและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และ รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นผลให้ชุมชนปฏิบัติการ เกิดการพัฒนาการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยชาวบ้าน หน่วยงานราชการ เอกชน และคณะนักวิจัยจากสถาบันการศึกษา ที่มีการบูรณาการกับโครงการอื่นอีก 2 โครงการ เป็นชุดโครงการ “การบริหารองค์กรชาวบ้านและการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน” โดยมีพื้นที่ปฏิบัติการ 4 ชุมชน ใน 4 จังหวัด และประเมินผลเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโดยเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังดำเนินโครงการ รวมทั้งเปรียบเทียบกับชุมชนควบคุม 4 ชุมชนในภาคกลาง (ชัยนาท) ภาคตะวันตก (สุพรรณบุรี) ภาคตะวันออก (ปราจีนบุรี) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ชัยภูมิ) ภายใต้การประสานงานของคณะอนุกรรมการประสานงานวิจัยระหว่างมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และกรมส่งเสริมการเกษตร

ระยะเวลาดำเนินการ ตั้งแต่เดือน มกราคม 2550 - มิถุนายน 2551 รวม 18 เดือน ระยะที่ 1 เป็นการสร้างรูปแบบหรือแนวทางการดำเนินงาน และระยะที่ 2 เป็นระยะการปฏิบัติการและการประเมินผล ในส่วนของเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ ประเด็นการสนทนากลุ่ม และประเด็นการจัดเวทีชุมชน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยง การวิเคราะห์ขั้นต้น การวิเคราะห์ปัญหา เจ็บใจ และแนวทางการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง

ผลการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบัน

การสร้างความรู้ชุมชน มีขั้นตอนดังนี้ 1) การเกิดปัญหาที่จำเป็นต้องแก้ไข หรือ ความต้องการที่จำเป็นต้องตอบสนอง 2) การหาแนวทางแก้ไขปัญหา หรือ สนองความต้องการร่วมกัน 3) การถ่ายทอดและการสืบทอดกันเองในชุมชน และ 4) การกลายเป็น “ความรู้ชุมชน”

การจัดการความรู้ชุมชน เป็นการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์จากความรู้ชุมชน ในการประกอบอาชีพ หรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เป็นกระบวนการนำทุนทางปัญญา ไปสร้างมูลค่าและเพิ่มคุณค่า โดยใช้ความรู้เป็นเครื่องมือพัฒนาคน ครอบครัวและชุมชน

การจัดการความรู้ชุมชนในยุคเริ่มต้น มีลักษณะเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ เรียนรู้จากบรรพบุรุษ มีคุณลักษณะเด่นอยู่ที่**ปัญญาปฏิบัติ**หรือ**ความรู้**สำหรับการปฏิบัติ และเฉพาะภายใต้บริบทหนึ่งๆ

การจัดการความรู้ชุมชนในยุคปัจจุบัน ชับซ้อนขึ้น ส่วนใหญ่เน้นการผลิตทางการเกษตร เชื่อมโยงสู่การแปรรูปผลผลิต วิสาหกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชน ผู้สถาบันการเรียนรู้ ใช้ปัญญานำการพัฒนา พาชุมชนออกจากวิกฤตการณ์ ชุมชนเข้มแข็ง นำสู่การพึ่งตนเอง โดยมีการปรับปรนระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีจากภายนอกชุมชน

2. การใช้ภูมิปัญญาในและนอก

การใช้ภูมิปัญญาใน จะใช้ในการดำรงชีวิตหรือแก้ไขปัญหา ซึ่งภูมิปัญญาในเกิดจากการสั่งสม กระจายความรู้ และเข้าถึงตัวความรู้ หรือการบริการความรู้นั้น โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติในลักษณะต่างๆ

การใช้ภูมิปัญญานอก เมื่อชุมชนเกิดปัญหาใหม่หรือหาทางออกไม่ได้ คนในชุมชน อาจนำภูมิปัญญาจากภายนอก มาใช้แทนหรืออาจนำมาพัฒนาและปรับปรุง เกิดองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาใหม่ที่ เหมาะต่อสภาพทรัพยากรและสภาพสังคมในขณะนั้น

ภูมิปัญญาจึงเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อม ตามปฏิสัมพันธ์ที่มีกับวัฒนธรรมอื่นๆ จึงมีการผสมผสาน นวัตกรรม และประยุกต์ตลอดเวลา เพื่อให้สามารถใช้ในการดำรงชีวิตและแก้ไขปัญหาใหม่ได้อย่างเหมาะสม

3. การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน และมีการสืบทอดถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ในการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับธรรมชาติและสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ถือเป็นศักยภาพที่ก่อให้เกิดดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน

4. รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี (best practice)

ชุมชนปฏิบัติการ มีรูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี 9 ขั้นตอน ดังนี้

5. ปัญหา เงื่อนไขและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และแนวทางการแก้ไข ปัญหาของชุมชน

5.1 ปัญหา เช่น การจัดการความรู้ด้วยวิธีการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัว ไม่ได้ผลดีเท่าที่ผ่านมา ความรู้สูญหาย จึงไม่เกิดการถ่ายทอด ผู้นำขาดความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ หนี้สิน การแก้ปัญหาแบบแยกส่วน ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เป็นองค์รวมได้

5.2 แนวทางการแก้ปัญหาของชุมชน โดยการปรับวิธีการและเนื้อหาสาระที่จะถ่ายทอดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกให้มากขึ้น การปรับรูปแบบการบันทึก เริ่มบันทึก เป็นภาพ จดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ยังมีไม่มาก ผู้นำ มีการพัฒนาผู้นำใหม่ๆ โดยเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน แต่ยังมีไม่มาก

5.3 เงื่อนไข ชุมชน มีสมาชิกที่ร่วมมือกันสร้างและใช้ความรู้ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ สมาชิกในชุมชน มีวัฒนธรรมการทำงานที่มีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ตลอดชีวิต ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น มีพลังในการคิดสร้างสรรค์ ชยัน อดทน มีจิตสำนึกของการเป็น “ผู้ให้” และมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งได้รับการสนับสนุนให้วงจรของการจัดการความรู้เริ่มต้น และหมุนได้สมดุล เป็นธรรมชาติ ไม่ขัดวิถีชีวิตความเป็นอยู่

5.4 ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการ ได้แก่ ผู้นำ แผนงานชัดเจน บรรยากาศและวัฒนธรรมการทำงาน เทคโนโลยีและกระบวนการ การจัดการ ความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถด้านการจัดการความรู้ และการใช้เทคโนโลยี การสร้างแรงจูงใจและ การประเมินผล

6. รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ประกอบด้วย 1.) รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค). 2) วงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง 3) วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาปรับใช้” โดย “ค้นหา” best practice “คบหา” ผู้รู้หรือชุมชนนักปฏิบัติ (CoP) และคว้าหรือรวบรวมภูมิปัญญาในและนอก นำมาปรับใช้ 4) วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” สร้างคลังความรู้ แล้ว “เคี้ยว” (วิเคราะห์ สังเคราะห์ คัดเลือกหรือคัดกรอง) สิ่ง que เรียนรู้ ที่ดี ที่เหมาะสม และจัดเก็บที่สะดวกในการนำมาปรับใช้ และ 5) การบูรณาการเชิงเนื้อหา และเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน ด้วย

ตัวชี้วัดการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม คือ ความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความจำเป็นหรือสนองความต้องการสำคัญของคนในชุมชน และ ความสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน

7. ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและพัฒนา

โครงการวิจัยมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับแหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนปฏิบัติการ โดยเปรียบเทียบระหว่าง ก่อนและหลังดำเนินการโครงการ รวมทั้งมีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพ โดยเปรียบเทียบระหว่างชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปรับใช้

1. ชุมชน ควรกำหนดปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการให้ชัดเจน เพื่อนำมาเป็น knowledge vision ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการที่เหมาะสม มีการพัฒนาผู้นำ ให้เป็นผู้ใฝ่รู้ สามารถเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และนำภูมิปัญญาในและนอกมาบูรณาการ เพื่อขับเคลื่อนการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และพัฒนาผู้นำใหม่ๆ เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน และ ร่วมขับเคลื่อน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน มีการจัดเก็บความรู้ ให้เป็นระบบมากขึ้น เพื่อความพร้อมในการนำความรู้มาปรับใช้ ได้อย่างเหมาะสม ต่อไป มีการเชื่อมโยงประสานการทำงานและใช้กระบวนการวิจัย การจัดเวทีและการเรียนรู้ สรุปรบทเรียน การติดตามประเมินผลการทำงานอย่างต่อเนื่อง และนำผลมาวางแผนการจัดการความรู้แบบบูรณาการชุมชน ต่อไป

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชุมชนยังไม่มีศักยภาพในการจัดการความรู้แบบบูรณาการ โดยอิสระ จึงต้องการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนที่จะสนับสนุน โดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง ใช้ปัญหา ความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชน บริบทภายในและภายนอกชุมชน เป็น knowledge vision ในการจัดการความรู้แบบบูรณาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมบูรณาการตามภารกิจหรือความพร้อมของหน่วยงาน เพื่อสนับสนุนชุมชนให้สามารถจัดการความรู้แบบบูรณาการ ที่เหมาะสมสำหรับชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

ชื่อเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน
 ชื่อผู้วิจัย รองศาสตราจารย์ ดร. พรทิพย์ อุคมสิน และคณะ
 ปีที่แล้วเสร็จ 2551

บทคัดย่อ

การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การสร้างและการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมา 2) การใช้ภูมิปัญญาในและนอก 3) การดำรงอยู่และการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน 4) รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี 5) ปัญหาเงื่อนไข ปัจจัยและแนวทางการแก้ไขปัญหาในการจัดการความรู้ชุมชนแบบบูรณาการ และ 6) รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม

วิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยชาวบ้าน หน่วยงานราชการ เอกชน และคณะนักวิจัยจากสถาบันการศึกษา โดยมีพื้นที่ปฏิบัติการ 4 ชุมชน ใน 4 จังหวัดในแต่ละภาค และประเมินผลเพื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโดยเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังดำเนินโครงการ และเปรียบเทียบกับชุมชนควบคุม 4 ชุมชน ได้แก่ จังหวัดชัยนาท จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดปราจีนบุรี และ จังหวัดชัยภูมิ การดำเนินการวิจัยมี 2 ระยะ คือ 1) สร้างรูปแบบหรือแนวทางการดำเนินงาน และ 2) ปฏิบัติการ และประเมินผล เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชื่อมโยง ขั้นตอน ปัญหา เงื่อนไข และแนวทางการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง

ผลการศึกษา สรุปดังนี้ 1) **ขั้นตอนการสร้างความรู้ชุมชน** คือ (1) การเกิดปัญหา/ความต้องการที่จำเป็น (2) การหาแนวทางร่วมกัน (3) การถ่ายทอดและการสืบทอดในชุมชน และ (4) การกลายเป็น “ความรู้ชุมชน” **การจัดการความรู้ชุมชน** เป็นการจัดการความรู้ชุมชนเพื่อใช้ประกอบอาชีพ/จัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน **ในยุคเริ่มต้น** มีลักษณะเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ เรียนรู้จากบรรพบุรุษ เน้นความรู้สำหรับการปฏิบัติ ภายใต้อิทธิพลหนึ่งๆ **ในยุคปัจจุบัน** ซับซ้อนขึ้น ส่วนใหญ่เน้นการผลิตทางการเกษตร เชื่อมโยงสู่การแปรรูปผลผลิต วิทยาศาสตร์ชุมชนและสวัสดิการชุมชน ผู้สถาบันการเรียนรู้ ใช้ปัญญานำการพัฒนา ผู้ทรงปัญญาและชุมชนเข้มแข็ง 2) **ชุมชนใช้ภูมิปัญญา** สำหรับดำรงชีวิตหรือแก้ไขปัญหา เมื่อเกิดปัญหาใหม่หรือหาทางออกไม่ได้ อาจนำ**ภูมิปัญญา**นอก มาผสมผสาน บูรณาการ และประยุกต์ เพื่อช่วยดำรงชีวิตและแก้ปัญหา 3) **ภูมิปัญญาของชุมชน** เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน และมีการสืบทอด ถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ในการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับธรรมชาติและสังคมมนุษย์ กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ถือเป็นศักยภาพที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน 4) **รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี** มี 9 ขั้นตอน ดังนี้ (1) การวิเคราะห์ความต้องการความรู้ของสมาชิกในชุมชน (2) การร่วมกันกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ (3) การสำรวจความรู้เดิมที่มีอยู่ (4) การสำรวจแหล่งความรู้และรวบรวม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ที่ขาด (5) การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ (6) การนำความรู้มาใช้ประโยชน์ (7) การจัดเก็บความรู้ (8) การสรุปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และ (9) การคัดเลือกความรู้ที่ดีเก็บไว้ 5) **ปัญหาในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน** เช่น วิธีการถ่ายทอดโดยตรงผ่านคนในครอบครัว ไม่ได้ผลเท่าที่ผ่านมา ความรู้สูญหาย จึงไม่เกิดการถ่ายทอด ผู้นำขาดความรู้ความสามารถ **แนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชน** โดยการปรับ**วิธีการและเนื้อหาสาระ**ที่จะถ่ายทอดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกให้มากขึ้น การปรับรูปแบบการบันทึก เริ่มบันทึก เป็นภาพ จดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่มีไม่มาก มีการพัฒนาผู้นำ และผู้นำใหม่ๆ โดยเพิ่มพูนความรู้ในการทำงาน เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจของผู้นำชุมชน แต่ยังมีไม่มาก **เงื่อนไข** ชุมชน มีสมาชิกที่ร่วมมือกันสร้างและใช้ความรู้ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ โดยมี “การจัดการความรู้” เป็นกลไกสำคัญ สมาชิกในชุมชน มีวัฒนธรรมการทำงานที่มีการศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ตลอดชีวิต ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น มีพลังในการคิดสร้างสรรค์ ขยัน อดทน มีจิตสำนึกของการเป็น “ผู้ให้” และมีจิตใจเป็นประชาธิปไตย รวมทั้งได้รับการสนับสนุนให้วงจรการจัดการความรู้เริ่มต้น และหมุนได้สมดุล เป็นธรรมชาติ ไม่ขัดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ **ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการ** ได้แก่ ผู้นำ แผนงานชัดเจน บรรยากาศและวัฒนธรรมการทำงาน เทคโนโลยีและกระบวนการ การจัดการ ความรู้ ทักษะ และขีดความสามารถด้านการจัดการความรู้และการใช้เทคโนโลยี การสร้างแรงจูงใจและ การประเมินผล 6) **รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม** ประกอบด้วย รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชน ที่ใช้หลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค) พร้อมกับวงจรการเรียนรู้ “ก่อน-ระหว่าง-หลังทำ” วงจรการ “หา-คว้า-นำความรู้มาใช้” และ วงจรการ “สร้างคลังความรู้-ปรับใช้” ที่มีการบูรณาการเชิงเนื้อหาและเชิงวิธีการ ให้เหมาะสมกับปัญหา ความจำเป็น หรือความต้องการของคนในชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทภายในและภายนอกชุมชน

คำสำคัญ รูปแบบ การจัดการความรู้ บูรณาการ ชุมชน

Research title: The Pattern Development of Community Integrated Knowledge Management
Researchers: Assoc.Prof.Dr. Pornthip Udomsin and Team
Research completed year: 2008

Abstract

The purposes of the study on “The Pattern Development of Community Integrated Knowledge Management” were 1) to study the creation and management of the existing community knowledge; 2) to study the utilization of local wisdom inside and outside their community; 3) to study the existence and the inheritance of the local wisdom; 4) to study a good pattern for community knowledge management; 5) to study problems, conditions, factors, and solutions to the problems of community integrated knowledge management; and 6) to study a suitable pattern for community integrated knowledge management.

This research was a participatory action research. Local researchers, government sectors, private sectors, and academic researchers from institutes participated in this study. The population in this study was people in 4 communities in Chai Nat Province, Suphan Buri Province, Prachin Buri Province, and Chaiyaphum Province, one community per province. The evaluation was done by comparing the knowledge management change before and after the project operation in the action communities, and comparing with 4 controlled communities in the same area. The research operation was divided into 2 phases:- Phase 1) creating a pattern/guidelines for project operation, and phase 2) practicing adhering to the created pattern/guidelines and evaluating the practice. The data collecting process was interviewing, setting group discussion and setting community stages. The data were analyzed by using grouping, correlation analysis, and stepwise/ problem/ condition/ solution/ change analysis.

The findings of this study were as follows: **1) the creation of the community knowledge consisted of 4 steps**, these were (1) problems existing/necessary needs, (2) finding co-solutions, (3) inheriting community knowledge, and (4) becoming “community knowledge”. **The community knowledge management** was the management for their earning a living/managing community natural resources. The community knowledge management **in the initial age** was simple, natural, inherited from their ancestors stressing on practicing under a context. The management **in the present age** was more complex mostly stressing on agricultural production, leading to processed products, community enterprises, community welfare, learning institutes, using their intellectual to lead the development, self-dependence, and strengthened community. **2) the wisdom inside their community** had been used in their earning a living or solving problems, it might be blended/integrated/adapted with **the wisdom outside their community** in order to exist and solve problems when there was a new problem that was unable to be solved. **3) the local wisdom** was accumulated knowledge and experience for a long time. It was inherited through various learning processes and it was adjusted to be compatible with the nature and human society. The natural learning process was the competency which created **the existence and the inheritance of the local wisdom**. **4) a good pattern for community knowledge management** consisted of 9 steps, these were (1) analyzing knowledge need of members of community, (2) defining their target and objectives, (3) surveying existing knowledge, (4) surveying knowledge sources and gathering the knowledge to complete it, (5) exchanging their knowledge through activities, (6) utilizing the knowledge, (7) storing the knowledge, (8) concluding to be a way of practice, and (9) selecting good knowledge to be kept. **5) considering problems of community integrated knowledge management**, it was found that the studied communities had problems of their community integrated knowledge management such as the knowledge inheritance which was directly inherited through their ancestors was not effective, some knowledge could not be inherited because it lost, and their leaders had insufficient knowledge and proficiency. **The solutions to their problems were adjusting the inherited methods and contents** to be consistent with their way of life and changing trends of outside society, adjusting recording format, starting to record the knowledge in the form of photographs and written documents, developing their new leaders by increasing their working knowledge to assist old leaders **under the conditions of** uniting each other in creating and utilizing community knowledge to solve their problems and develop their living by having “Knowledge Management” as important key; the working culture of members of their community was studying, searching, and learning through their lifetime; accepting other people’s opinions; having creative thinking, working hard, enduring, having spirit of being “donor” and had democratic mind. **They were supported to start the knowledge management cycle**, balance it, let it rotate naturally, and be compatible with their way of life. **The supporting factors of integrated knowledge management** were their leaders, definite plan, atmosphere and working culture, technology and management process, knowledge, skills, knowledge management proficiency, technology usage, motivation creation, and evaluation. And **6) a suitable pattern for community integrated knowledge management** consisted of the pattern for community knowledge management adhering to the veracities 4 principle (distress, causes of the distress, truth, and ways to eliminate the distress) along with the learning cycle “before-during-after”, the cycle of “knowledge finding-searching-adapting”, and the cycle of “knowledge storehouse creating-adapting” which had the integration in contents and methods to fit their problems and needs including to be consistent with the context inside and outside their community.

Keywords: Pattern, Knowledge Management, Integrated, Community

คำนำ

โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างนักวิจัยชาวบ้าน หน่วยงานราชการ เอกชน และคณบดีนักวิจัยจากสถาบันการศึกษา และเป็นโครงการในลักษณะการวิจัยแบบบูรณาการกับโครงการอื่นอีก 2 โครงการ เป็นชุดโครงการ “การบริหารองค์กรชาวบ้านและการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน” ซึ่งประกอบด้วย 3 โครงการย่อย โครงการวิจัยนี้ดำเนินการในพื้นที่ปฏิบัติการ 4 ชุมชน ใน 4 จังหวัด และประเมินผลโดยเปรียบเทียบกับในภาคกลาง (ชัยนาท) ภาคตะวันตก (สุพรรณบุรี) ภาคตะวันออก (ปราจีนบุรี) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ชัยภูมิ) ภายใต้การประสานงานของคณะอนุกรรมการประสานงานวิจัยระหว่างมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชและกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ชุมชนที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน การใช้ภูมิปัญญาในและนอก การดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี (best practice) ปัญหา เจ็บใจและปัจจัยในการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน และ รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นผลให้ชุมชนปฏิบัติการ เกิดการพัฒนาการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน อันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

โครงการวิจัยนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปี 2551 คณะนักวิจัยขอขอบคุณไว้ ณ

พรทิพย์ อุดมสิน

ภรณ์ ต่างวิวัฒน์

ศักดิ์ดา ทวีศรี

สุกัญญา อธิปอนันต์

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
คำนำ	ช
สารบัญ	ซ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	8
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	17
บทที่ 4 บริบทชุมชน	24
บทที่ 5 แนวทางพัฒนาและกิจกรรมการพัฒนา	44
บทที่ 6 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน	53
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ บรรณานุกรม	150 170

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4.1 จำนวน ประชากรในตำบลท่างาม	35
6.1 ความรู้เกี่ยวกับการทำนา ในตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี	65
6.2 สรุปความรู้ชุมชนที่ผ่านมา ของ 4 ชุมชนปฏิบัติการ	72
6.3 เปรียบเทียบภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี	74
6.4 ขั้นตอนที่แสดงรูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดีของชุมชนปฏิบัติการ	106
6.5 ขั้นตอนที่แสดงรูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม	125
6.6 แหล่งความรู้ในการทำกิจกรรมอาชีพของชุมชนที่ศึกษา	146
6.7 เปรียบเทียบวิธีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมอาชีพระหว่างชุมชนปฏิบัติการและชุมชนควบคุม	148

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	4
2.1 โมเดลการจัดการความรู้ของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ภายใต้ แนวทางการบริหารเชิงยุทธศาสตร์	14
3.1 กระบวนการศึกษา	19
3.2 วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน	20
3.3 ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย	23
4.1 สภาพพื้นที่ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท	24
4.2 แผนที่แสดงที่ตั้งตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท	25
4.3 โรงเรียนชุมชน	27
4.4 ข้าวปลอดสารพิษ	27
4.5 สภาพพื้นที่ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี	29
4.6 อาณาเขตตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี	29
4.7 สภาพทั่วไปตำบลท่างาม อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี	34
4.8 แผนที่ตำบลท่างาม อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี	35
4.9 สภาพทั่วไปของตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ	40
4.10 อาณาเขตตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ	41
6.1 การวิเคราะห์ความอุดมสมบูรณ์ของดินจากการหมักฟางข้าว ระหว่างคณะนักวิจัยและ ชาวนาที่อาสาสมัคร	77
6.2 กราฟแสดงผลการวิเคราะห์ธาตุอาหารก่อนและหลังการหมักฟางข้าว	78
6.3 การทดสอบความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยการหมักฟางข้าว	78
6.4 แผนผังระบบการผลิตข้าวในรอบปี	79
6.5 การจัดการป่าชุมชน โดยการปลูกพืชผสมผสาน	80
6.6 ผลผลิตจากการใช้ภูมิปัญญาในและนอก	82
6.7 เครื่องสีข้าวที่ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี	85
6.8 การเลี้ยงปลาในกระชัง ที่ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี	86
6.9 บ้านดินของชุมชนมันยืน บ้านเทพพนา และอิฐดินดิบที่ใช้ในการสร้างบ้านดิน	86
6.10 การนำภูมิปัญญานอก มาใช้ในการสร้างบ้านดิน	88
6.11 การถ่ายทอดความรู้เรื่อง การฉาบหลังคากระเบื้องให้ดูเป็นธรรมชาติ	89
6.12 การจัดภูมิทัศน์	89

ภาพที่	หน้า
6.13 การผลิตเห็ดโคนญี่ปุ่น และแก่นตะวัน	90
6.14 การสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมผ่านการแสดงของเด็กและเยาวชนในชุมชน	94
6.15 การจัดกิจกรรมเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญา ของชุมชนบ้านห้วยหินดำ สุพรรณบุรี	95
6.16 การถ่ายทอดการทอผ้าสีธรรมชาติให้บุตรหลาน	97
6.17 การจัดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนตำบลท่างาม	101
6.18 การจัดกิจกรรมอบรมวิชาชีพ เพื่อการพัฒนาเยาวชนที่ไม่ได้เรียนในระบบ	101
6.19 การสืบทอดภูมิปัญญาโดยการจัดโครงการนักร้องพันธุ์ไม้ ตามเส้นทางท่องเที่ยว	104
6.20 รูปแบบการจัดการความรู้ชุมชนที่ดี	110
6.21 ปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้แบบบูรณาการ	120
6.22 เป้าหมายการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชน	123
6.23 กิจกรรมกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน บ้านวังยาว ตำบลเที่ยงแท้ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท	136
6.24 กิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี	137
6.25 กิจกรรมของกลุ่มอาชีพเกษตรกรพัฒนาแห่งแม่น้ำปราจีนบุรี ตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี	138
6.26 กิจกรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มเกษตรกรทำสวนชุมชนบ้านดิน ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ	139
6.27 รูปแบบการจัดการความรู้แบบบูรณาการของชุมชนที่เหมาะสม	140